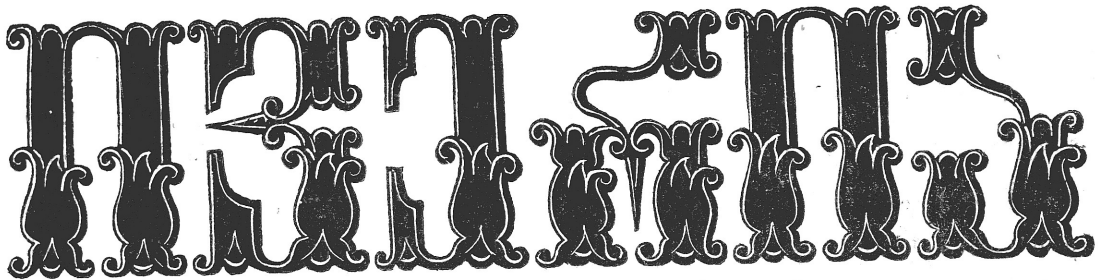


წელიწადი
პირველი

1 სექტემბერი
1877 წ.



საზოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი.

გამოდის ხუთშაბათობით

ხელის მოწერა: ტფილისს, ჟიჟერიის რედაქციისში, მოაწმინდის ქუჩაზე, შიოკვის სახლების ზემოდ. № 5 ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

ჟიჟერიის ფასი 1877 წელს.

თისთვის, გაეზაგნით და გაეზაგნელად... 6 მან. —
თითო ნომერი — 15 კაპ.

თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია გაასწორებს და შიოკვის მოკლებს დასაბეჭდათ გამოეზაგნელ წერილებს. განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს ენაზე.

საძიებელი: I. საზოლიტიკო მიმოხილვა. — II. ამის ამბები. — III. დიდოელების აკრეფა და კახეთი. — IV. საქართველოს მატინი. — V. თელავის სასულიერო სასწავლებელი და მისი ოლქის სამღვდელთა თეოლოგია თელავში 1875—1877 წ. — VI. მგზავრის წერილები სვანეთზე. — VII. განცხადებანი.

მსურველთა შეუძლიანთ მოითხოვონ „ივერია“ პირველის მარიამობისთვის და პირველს მომავალს იანვრამდე. ფასი ამ ხუთისთვისა სამი მანეთია.

საზოლიტიკო მიმოხილვა

საზრუნველი. — საკვირველი ხსილება იცის უგუნურობაში. ერთი სულია რომ მოახდინოს რამე კაცმა უთუოდ მეორე და მესამეც თან უნდა მიხედოს. მაგ. მაგანისა და მისის მინისტრების საქმეც ამ გვარისა. რესპუბლიკის სხვა და სხვა მოხელეთა განდევნა არ იკმაყოფილება გამბეტის დასჯა მოუსურვებიათ, რომელიც საფრანგეთის ყველა რესპუბლიკელთა მოთვეა. მის დასს ეკუთვნის ხალხის უმრავლესობა. მაშინდამე, მისი დასჯა არის იმავე დროს ხალხისა და რესპუბლიკის დასჯა, მთელის საფრანგეთის შეურაცხყოფა. ესა უკლდა მაკ-მაგანს თავის სახელის გატყვისათვის. საქმე ისევე მაკ-მაგანს წაუხდება, თორემ გამბეტის დასჯით საფრანგეთის რესპუბლიკის საქმეს ანამც თუ დააქვდება რამ, ანამც უფრო გაძლიერდება და უფრო დრამად გაუფდება ხალხს სორტში და კანში. ხალხმა უქმი მსხვერპლი არ იცის.

რად თქმა უნდა, რომ საფრანგეთისა და უცხო ქვეყნის ყველა გაზეთებმა დიდი ძანსვა გამოთქვეს მთავრობის განკარგულების შესახებ.

აი რას იწერება გაზეთი Temps: ჟრგ ღღემ კაინა მას საქეთ, რაც გამბეტის სიტყვა ცნობილ იქნა, რაც იგი დაიბეჭდა და გარეულ იქნა როგორც აქ საფრანგეთში, აგრეთვე სამხრეთ კავკასია და ანამც თუ მარტო მთავრობის მოწინააღმდეგე გაზეთების მიერ, ანამც თვით კაინეთის მომხრეთაგანაც. ზოგან აქეს, ზოგან ამბავს გამბეტის სიტყვა. ესა დრო არის. — უფიქრია მთავრობას — მეც გავერიო საქმეშიო. მას უნდა სელმეორედ ააღაპრავოს იმ სიტყვას, რომლის შთაბეჭდილება თუძცა არ გამქრავა, მაგრამ მისი შინაარსი ანამც აწმძიებს ფიცხელ პოლიტიკას. აი ჭკუა და ხეხი ეს არის! ეს საქმე (გამბეტის დასჯა) რა რიგად გაუგეთებს მთავრობას სახელს როგორც საფრანგეთში აგრეთვე ევროპაში. ტყუილად კი არ ვინსენიებთ ევროპას: ყველამ იცის რომ დღეს თუ სვალ არჩევანი მოხდება, რომლისათვისაც მთელი საფრანგეთი ემზადება; ამგვარ გარემოებაში სიტყვა — პარსის თავისუფლობა აუცილებლად საჭიროებას შეადგენს, და მთავრობა ყოველის მხრით სატყუბლობს ამ თავისუფლებით. იგი ამ თავისუფლების ძალით შეურაცხყოფს რესპუბლიკელთ, რომელთაც ბირ იქით ნებას არ აძლევს თავი გაიმართლოს. რა უნდა იფიქროს ევროპამ ამგვარ წესიერებაზე? რაც შეეხება საფრანგეთს, იგი მალე გასცემს პარსს, და მის გარდაწვეტილებას უფრო მეტი სიმტკიცე და სიძლიერე მიეცემა.“

უბედურებაშიც იმგვარივე ახირობა იცის, როგორც უგუნურებაში: ერთი და ერთი რომ გადაეკიდება კაცს აღარ მოეშლება; ყველა გარემოება თითქმის განკუთვნილია უბედურების სიმწარე. საფრანგეთის საქმეც ასეა. რაღა უთუოდ ესაა გარდაიცვალა ტიერი. ერთი წელიწადი მანინ მოეცა და იმ უბედურს. გვარდნებს ის იმედი, რომელსაც მთავრობის მომხრე გასულები აღიარებდნენ ტიერის მოხურების შესახებ. ამხედ რესპუბლიკელები უგებდნენ—თქვენის ჯანბრითაო ესაა ტიერი ისე ჯანბრითადად არისო, როგორც არას დროს არა ყოფილაო. მაგრამ ბედმა თითქმის მასხარად აიგდო რესპუბლიკელთა იმედი და საიქიოს გაიტაცა ეს ოთხმეტის წლის ბერი-ვანი. ტიერი ძლიან საჭირო კაცი იყო რესპუბლიკისათვის, მაგრამ იმიტომ კი არა, რომ იგი მტკიცე მოღვაწე იყო რესპუბლიკის საქმისა. ტიერი არას დროს არა ყოფილა გულწრფელი რესპუბლიკელი. მისი ჭკუისა და გონების მიდრეკილება, მისი გულის წაღილი მიქცეული იყო ზიარადის სარგებლობისაკენ და ხალხის ბუნებრივისა ბევრი არა ენაღვლებოდა რა. ამას გვიმტკიცებს მისი ხანგრძლივი მოღვაწეობა, რომელზედაც ცალკე მოგითხრობთ შემდეგში. მრავალ ცვლილებას დაქვარა ტიერი საფრანგეთში: კარლო X-ის მონარხისა, ლუი-ფილიპეს, მეორე რესპუბლიკის, ნაპოლეონ III-ის იმპერიის და ბოლოს მესამე რესპუბლიკის. ყველა ამ შემთხვევაში ტიერი იმ მხარეს იჭერდა, იმ დასს და იმ წოდებას მიუდგებოდა ხალხი, რომელიც გამარჯვებული გამოვიდოდა ბრძოლიდან. დღეს თავისუფლების მოყვარე და მოღვაწე ხვალ იმავე თავისუფლების მრისხველი და მღეენელი—აი რა იყო ტიერი. ამგვარადვე ეჭვოდა იგი რესპუბლიკისაც. როდესაც ბოლოს რესპუბლიკა დაარსდა საფრანგეთში და ტიერმა დაინახა, რომ მისი აღმოფხვრა შეუძლებელია—მასინ ქვეყნის გამოურცხდა, მეც რესპუბლიკელი ვარო. ყველამ იცოდა რომ ტიერი ყოველთვის მიღავრისა და გამარჯვებულის მხარეს იჭერს. ეს თავისუბა და აგრეთვე ის გარემოება, რომ ტიერი მტკიცედ მიუდგა რესპუბლიკას, ცხადად უმტკიცებდა ყველას, რომ რესპუბლიკა მართლად დამკვიდრდა საფრანგეთში. ყველამ, ვისაც კი ეშინოდა რესპუბლიკისა და ფოქმანობა მიუკმხრო რესპუბლიკას თუ არაო ფიქრობდა აბა თუ კი ტიერისთანა ზომიერი და დაბა-

ისელი კაცი რესპუბლიკას მიუდგა რიდასი უნდა მუშინოდესო. რესპუბლიკელებიც ტიერის სახელით სარგებლობდნენ და ყოველ შემთხვევაში მხარს აძლევდნენ. რა ენაღვლებოდათ მათ როგორც უნდა ყოფილიყო გულში ტიერი, თუ იმდენ კი ტიერი არ გასწავტომოდა რესპუბლიკას სეუდგან. აი მაგალათებ გამბედა. ბევრი მწარე სიტყვა უიქვამს მასხედ ტიერს, მაგრამ გამბედა ყუინაც არ იბღერტა, რადგანაც კარგად ჭკმნობდა, რომ ტიერი საჭირო კაცი იყო რესპუბლიკისათვის.

გარდა ამისა ტიერი საჭირო იყო როგორც მკამგონის მოცილე. ამხედ საკამოდ თქმულა „ჟივერისში,“ და გამოერება საჭირო აღარ არის. ერთი წელიწადი მანინ მოეცა ტიერს, მანამ საფრანგეთი გამოვიდოდა იმ განსაღვლესაგან, რომელშიაც ჩაგდო იგი ესლანდელმა მთავრობამ. მონარხიელთა დასმა უკანასკნელი დონისბიება იმხარ თავის საქმის გატანისათვის. რა კი ესლანსბიება მიუჯდებოდა მას, მასინ მისი საქმე სამუდამოდ იქნებოდა დაღუპული. ესაა ტიერის სიგვილი ცოტად თუ ბევრად ფრთას შეასხვს მას და ვინ იცის რას არ აუტყეს საწყალს საფრანგეთს. მართალია ბოლოს და ბოლოს რესპუბლიკის საქმეს ვერას დაჯგუბს, მაგრამ ისიც საკამო იქნება, რომ ახალი უბედურება მოავლინოს საფრანგეთის თავს. აწინდელი მთავრობა, როგორც ეტყობა, აღარას ზოგავს თავის საქმის გამარჯვებისათვის—არც სინიდასს, არც სამართალს, და ესაა იქნება არც ხალხის სისხლი დაზოგოს. ტიერის შემდეგ საფრანგეთი უთუოდ რადიკალების ხელში ჩავარდება და მე მოვალე ვარ დავიფაროყო, იტყვის მკამგონი.

ტიერი გარდაიცვალა სენ-ჟერმენში, სდაც რამდენიმე დღის წინეთ შემდეგი სიტყვა წამოლსთქვა მასრის საბჭოს წევრთა წინაშე:

„ბატონებო, საბედნიეროდ მიმხნია თქვენი ნახვა და თქვენ მიერ აღიარებული თანაგრძნობა ჩემდამი. ჩემის აზრით, ადრევეც მითქვამს, საფრანგეთში მხროლედ ერთი მმართველობა შესაძლებელია—რესპუბლიკა. იგინი, რომელთაც არაფრის დადგენა არ შეუძლიანო რესპუბლიკის მაგივრად და რომელნიც ყოველ დაბრკოლებას აძლევენ მას, ნამდვილი აღმასიფოთებელი არიან,

საფრანგეთი იმით მოსთხოვს ამის შესახებ. მას უნდათ ჩემს მტკიცე სურვილს რესპუბლიკის დადგენისას. გარდა ამისა მომცემთ იმავე სიმტკიცით სასკლად ვუწოდო მას კონსტიტუციური რესპუბლიკა, რადგანაც მის დამკვიდრებისათვის მას უნდა მოსდევდეს როგორც თავისუფლება, აგრეთვე მშვიდობიანობა.

„შესედეთ რა რიგით წარმართა წრეულ ჩვენსა აზრებს და შესედულობამ. ამ წარმატების მიხედვით ხალხის სიმშვიდე და სიმტკიცეა. ნუ გადაუდგებით ამ საქციელს. ვიყოთ მშვიდად და მოიმედნეთ, გამარჯვება ჩვენსა იქნება. ჩემის მხრით არავითარი ეჭვი არა მაქვს ამ გამარჯვების; ყველაფერი მოგვისწავებს მას და მეც ამის უცილად გარწმუნებთ.“

ამ სიტყვით გაათავა ტერმის თავისი სიტყვით, იმ ტერმის, რომელიც ომბრ-და-შვიდის წლის წინეთ ნიჭიერის კალმით და ფიტსელის სიტყვით აღჭურვილი გამოვიდა საზოლიტიკო ასპერეზუდ ორლენელთა მინისტრის დადგენისათვის.

იხილეთ.

ინგლისის პარლამენტი როგორც მოგვსენებათ ამ უმად დათხოვნილია და მერმისამდე აღარ შეიყრება. ამის გამო დღეს საზოლიტიკო ცხოვრება ინგლისში შედგარია. მაგრამ თუ აწმყოში არა არის რა, წარსულში სომ არის რამე. ერთი შესანიშნავი ამბავი უნდა მოგახსენოთ, რომელიც წრეულ ამოუხნდა ინგლისის პარლამენტს და დიდად შეათეიქრა მთავრობა. ამ ამბავს მოკითხრობთ ერთის ღონდონელის კორესპონდენტის სიტყვით.

ირლანდიის საკორელოს თავისი საკუთარი პარლამენტი არა აქვს; მას ჭყავს მხოლოდ თავისი დეპუტატები ღონდონის პარლამენტში. ირლანდია დიდი ხანია ნატრობს თვით მმართველობას, ინგლისის მფლობელობიდან გამოსკლას. საკვირველიც არ არის, რადგანაც ინგლისი ჭყვლეფს და სცარცავს ირლანდიას. შურიც მოსდით ირლანდიელებს: სცრა ინგლისის პარლამენტის კოლონიებს აფრიკაში და ავსტრალიაში უზურით თვით მმართველობა, საკუთარი კონსტიტუცია და პალატები, ირლანდიას როგორც არ უნდა ჭქონდეს ყველა ესაო. ეს სურვილი იმდენად მტკიცედ არის გაგრძელებული ირლანდიაში, რომ მის გულისთვის ბევრჯერ აჯანყებულა

მისი ხალხი. ირლანდიის დეპუტატებს ღონდონის პარლამენტში მართალია თვით მმართველობა უწერიან დროშასეოდ, მაგრამ ცოტად თუ ბევრად აქამდისინ მშვიდათ მიჭყვანდათ თავისი საქმე და ამიტომ ინგლისი მოსკენებული იყო ირლანდიის შესახებ. ასე იყო მეთქი აქამდისინ. მაგრამ წრეულ საქმე სრულიად სხვაფერე წავიდა და ძლიან ც ხაფიქრა ინგლისი.

ირლანდიის დეპუტატთა შორის ორი მოუსვენარი წევრია, რომელნიც ყოველ ღონისძიებას სმარობენ როგორმე იყნი მოსდონ ინგლისის სასკლამიოთა განწყობილებას ამისათვის ისარგებლეს თვით ინგლისის კონსტიტუციითა. ამ კონსტიტუციის ძლით ორს რომელსამე დეპუტატს აქვთ უფლება მოითხოვონ, რომ პარლამენტში შეტანილის წინადადების განხილვა სხვა დროსთვის გადაიდვას. აი ამ უფლებით აღჭურვილი ის ორი მოუსვენარი დეპუტატი, პარლამენტი და ბიგგარი, წამ და უწემ აყენებდნენ ყოველ წინადადებას, რომელიც კი პარლამენტში გასასილავათ იყო შეტანილი. ამის გამო მთავრობისა და პალატის მოღვაწეობა ცუდი-უბრალოდ ივარგებოდა. ჯერ-ჯერობით პარლამენტი და ბიგგარის ჭირვეულობამ სიცილი აუტყვას ყველას, მაგრამ მერე კი როდესაც დაინახეს, რომ ეს ირლანდიის ასირეულები წევრნი არა სუმობენ, საზოგადოებაში, პარლამენტში და ყურნალ-განყოფილებაში საშინელი ქოთქოთი შედგა. „დიან, გიშლით და დავიშლით კიდევ საქმის წარმოებას—ყვიროდნენ პარლამენტი და ბიგგარი პარლამენტში. ამას ეძახით თქვენ განმდებლობას? თქვენნი პარლამენტის მოღვაწეობა განმდებლობა კი არა, არამედ უსინიდასო მოტუეება... თქვენ გვარჯალებთ ჩვენ და ჩვენსავით აწვალბთ ყოველ სუსტ კვარ-ტომობას...“

ყველა ეს რასაკვირველია დიდად საწენია პარლამენტისათვის, მაგრამ რას განწყობდნენ, რადგანაც ორი უკომსუნებული დეპუტატი კონსტიტუციის საზღვარ გარეთ არ გამოსულა. პარლამენტი და ბიგგარი თავისასეოდ იდგნენ. ბოლოს და ბოლოს, როდესაც სესხის თავდება, პალატმა შეძელი ღონისძიება მოაგონა: დღე და ღამ ვისხდებათო მანამ ჩვენ ჩვენს საქმეს არ დავაბოლოებთო, აგები ის ორი დეპუტატი დავალოთო და მით გაჯანმთოთ. მაგრამ საუბედურით ბიგგარისა და პარლამენტის შოგი სხვა ირლანდიელი დეპუტატიც მიეშველა, ასე რომ რიგ-რიგზედ ისვენებდნენ, სჭამდნენ, ეძი-

ნათ და ლაშქარობდნენ. ზალატის სსდომა 26 საათის განმავლობაში არ შეწყვეტილა, და ბოლოს დაღალული დაქანტული ისე დაიშალა, რომ ირლანდიის დემუტატებს ვერ ჰსძლია. ამგვარად წრევანდელმა სესიამ იუტად ჩაიარა ერთი ნუტეში შეჩნათ ინგლისელებს: ზანელი და ბიგვარი აჩინა განსაყუთრებულნი გვამნი, რომელთაც არ ეთანხმებინან დანახენნი ირლანდიის დასის წევრნიო. ამ ნუტეშით დაიშალა ზანლამერი. მაგრამ ბოლოს გამიჩნდა, რომ ზანელისა და ბიგვარის მოქმედება ანამც თუ სუძრება და თამაში არ არის, ანამედ შიშსაც მოასწავებს ინგლისისათვის.

21 მარამობისთვის დუბლინში (ირლანდიის სავტარტო ქალაქი) მიტინგი გაიმართა, რომელმაც დიდი მადლობა გამოუცხადა ზანელს და ბიგვარს და დიდი სამდურხავი ირლანდიის სსგა მშიშარა დემუტატებს.

დიდძალი სალხი დაესწრა ამ მიტინგს. მომეტეული ნაწილი მალალი წოდების მუშა სალხი იყო. დაბალი და გლახა სალხი ქუჩაში იყო მოგროვილი. მთელი ქალაქი იქსნედ იდგა და დიდ მოძრაობაშიაც იყო.

„წავიდა ის დრო, როდესაც ირლანდია თავს იხრდა და ითმენდა“ სოქკა მღვდელმა ლაგელმა. „ირლანდია სსგა გზას უნდა დაადგოს. იყო ერთი ბერი-გაცი, რომელსაც ზატარა ბავში თავს აბუხრებდა. მოსუტი ვერ ბლახს ესროდა, მერტატლახს, მაგრამ ვერ ეშკელა რა. ბოლოს ქვის სროლ დაწყო და ეშკელა გიდეტ. ჩვენი პოლიტიკაც ამისთანა უნდა იყოს.“

„თუ ირლანდიის სალხს ჰსურს,—სოქკა ზანელმა,—დასაჯოს და გაუსწორდეს იმას, ვინც ყოველ დონისძიებას ხმარობდა ირლანდიის წევრთა დაჩავგრისათვის, უნდა დასაჯოს და გაუსწორდეს. პირ-შეკრულობა რას მიქვიან! განა ქურდთან, ავაზაკთან, მტარტველთან პირ-შეკრულობა შესაძლებელია? თუ ესეა, მამ ინგლისის ქურდსაც ინგლისის ავაზაკსაც, ინგლისის მტარტველსაც ვერ მოუტრიგდება გაცი. მე და ჩემს ამსანავებს გავსურდათ მათთვის სიკეთე, გავსურდა გვიჩვენებინა მათის გონსტიტუციის სისუფელი, მაგრამ ვერა ისმინეს რა. ვნახათ მამინ რაღას იტყვიან, როდესაც მე და ჩემი მეგობრები ავიტყურებთ იმ ბოროტების ძალით, რომელსაც იგინი თავს გაუჩინა...“

„შეკრულობათ პოლიტიკა, შეკრულობათ, არ გვინდა მოტრეგება...“ ყვიროდა მიტინგი.

ზანელი და ბიგვარი დაბრუნდნენ თუ არა სსსტუტრში შუადამისს იმულებულნი იყვნენ ფანჯარაში გადმოდგარეყვნენ და სიტყვა წარმოეთქვათ აღტაცებულის სალხისათვის.

ყველა ამ მოძრაობაში ერთი გარემოება შესანიშნავი და ინგლისებისათვის დამაფიქრებელი: ამ გროვს არავითარი ძალადობა, არავითარი ნიშანი აჯახებისა არ დასტულობია, ანამედ საკვირველი სიმშვიდე და წესიერება სუფიქდა. ირლანდიაში ეს გასაცარი საქმეა, რადგანაც ირლანდიის სალხი ფიცხი, გულისწარფი და გამბედავი სალხია.

იმავე სადამოს ღონდარშიაც გაიმართა ირლანდიელების მიტინგი, რომელმაც ისეთივე თანავგრძობა გამოუცხადა ზანელსა და ბიგვარს. ამ მოძრაობის შესახებ გაზეთის Times-ის დუბლინელი გორტესპონდენტი იწერება, რომ ჩემის აზრით ირლანდიაში რეკოლიუცია მზადდება.

ინგლისსაც ტკივილი ასტყნია.

О Б И Д И А

წარსულ კვირას შესანიშნავი ამბავი მოვიდა ევროპის საომარ ველიდამ: 22 მარამობისთვის რუსის ჯარს ლოცხა აულია და დიდი ზარალი მიუტცია ოსმალოსთვის. ჩვენის მხრით მოკლულნი და დაჭრილნი ათასამდეა. ოსმალოს ჯარი მოგროვილი იყო, როგორც მოგვხსენებთ, პლევნისა და ლოცხის შორის, და ლოცხაში რომ გამარჯვებულიყვენ, მამინ რუსის ჯარს ბალკანის მთის ჩრდილოეთით მიუდგებოდნენ. ეს ომი ძალიან დიდი და ცხარი ყოფილა თუ კი რუსის მხრით ათასი კაცი დაღუპულა. ინგლისის გაზეთები ამ ბრძოლას დიდს მნიშვნელობას აძლევნო.

— 23-ს სოფ. კადიკოს ოსმალელები დასცემიან, მაგრამ ჩვენებს უკანვე გაუყრიათ. ჩვენის მხრით ოც და ათი მოკლულია და 150 დაჭრილი.

— 24-ს ოსმალელები სოფლებს კაცელევს და აბლავას დასცემიან. ჩვენი კაცელევის გუნდი იძუ-

ლებული გამხდარა უკან დაწეულიყო დიდის ზარა-
ლით. აბლავის გუნდს დაუმარცხებია ოსმალთ.
ბალკანის მთებში მშვიდობიანობაა ჯერ. სულეიმან-
ფაშა თავის ჯარის განწყობაშია თურმე.

— გაზეთის „Кавказ“-ის კორრესპონდენტი
კარაიალიდამ იწერება 29 აგვისტოს: „ტფილისი-
დამ მიწერილი ტელეგრამმა ბერლინის გაზეთის
Post-ისათვის 13 აგვისტოს მასზედ, რომ ვითომც
ჩვენ თავი დაგვეწებებინოს არტანისათვის—ტყუი-
ლია. არტანი ისევ ჩვენ ხელშია და უპყრია ჩვენს
ჯარს ამ ჟამად უფრო ძლიერს, ვიდრე აქამომდე.

— 27 აგვისტოს რუსის ბატარები მიახლე-
ბულან პლენას; მთელი დღე ზარბაზნის სროლა
ყოფილა. საღამოზედ რუსის მემარცხენე ჯარს აუ-
ლია და დაუჭერია მალღობნი პლენოს სამხრეთით
და ამ საქმეში დაზარალებია ხუთასი კაცი. რუსის
ჯარის შუაგული და მემარჯვენე ჯარი ოსმალთს
სანგლებზედ შევიდას ზაჟენის სიახლოვეს მისულან-
სოფელი უშვიცი რუსებს დაუჭერიათ. შუაგულისა
და მემარჯვენე ჯარის ზარალი დიდი არ არისო.
მთელი ღამე სროლა ყოფილა და მეორე დღეს
28 აგვისტოს უფრო გაძლიერებულა.

რავუზილამ იწერებია, რომ 27 აგვისტოს ცი-
ხენიკში ჩიხნოგორიელებს აულიათ.

— ბუხარესტიდამ (რუმინიის დედა-ქალაქი) გაზეთს
Новое Врѣмя-ს 28 აგვისტოდამ ჰსწერენ: ოსმან-
ფაშის ჯარს პლენასთან გარს შემოერთა რკინის
სალტესავით რუსის ჯარი; ყოველ დღე ომია; რუ-
სის ჯარი თან და თან მკიდროდ ერტყმის გარს
ოსმალთს ჯარსა.

დიდოალების არეულობა და კახეთი.

ბეკრი ტყუილ-უბრალო ჭორი დადიოდა და დადის
დიდოალების აჩუქობის შესახებ. მე ზედ-მიწევნით
შევიტყე ამ საქმის სრული ვითარება და მსურს ყოვე-
ლივე რაც ვიცი ამ საქმის თაობაზედ მოგახსენო მკით-
ხველსა. ჯერ გიამბობთ მას, რაც მოხდა თვითვეულად და
ბოლოს მოგახსენებთ მიზეზსაც. რის გამო მოხდა.

31 მაისს მე კარგა ამაღლებულს გორაკანზედ გამ-
რიელებული მკა მქონდა ქეჩისა. ვიდრე გორაკანზედ და
განაგურებული ჩვენს ღამას კახეთს, რომელიც მრავალ
ფერად აბიბინებული და მორთული ჩემ თვალთა წინ იყო
გადაშლილი. მე მგონია მთელი კახეთიც ჩემსავით შეჭნა-
რდა უხვად მოსულს ნაღვან-ნადაგ ჭირნახულსა. ჩემ წინ
მუშები მკიდნენ ჩემს ყანასა.

თუ გინადინია რადესმე, ჩემო კარგო მკითხველო,
გენსება ტანის-რსეკა ირმისა, რადესაც ის კანის სიას-
ლოკეს იგრძნობს: შედგება, გამოიჭიმება, ექვს მოი-
ღვრებს და მძიმედ ჭეჩქარავს თითქო შეუჩვეველია, უცხო
რამ სუნი მოესმაო. ასე მოუხდათ ჩემის ყანის მომკლე-
თაცა. ვიღაცანი მოვიდნენ მათთან, უცხად ეგულამ მკას
თავი დახებეს, შედგნენ თითქო ფეხის თითებზედ და
დაღისტინის მთებისკენ ყურება დაიწყეს. ვუმსურ და მი-
გვიჩვენე, შევეურებ და მივცხ... ერთი ჯგუფა ხალხი ჩემკენ
გამოიძვრა, — მოვიდნენ საღამო მომცეს, მომილოცეს
ჭირნახულის მშვიდობით შევლეს. ანა გვარი აღშფო-
თება მათ სასეს ან ემცნეოდა. მოსვლადათ ამავი ვი-
თომც დიდოალები კახეთს დატყმის უზირებენო. ამ ამბავმა
სრულიად ან შეუშალა გუნება მომკალთა: ხანგრძლივმა
მშვიდობიანობამ, ლეკებთან ხალხად დამეგობებებამ, ნა-
მეტნავად დიდოალებთან, რომელნიც თითქმის ყოველ
ზამთრობით მათ შორის იკვებებიან—სრულიად წინ
აღუყენა-ხალხი ამ ჭორსა. მეც ტალ-კვესი დაუკარ და
კუსახუთე წინააღმდეგო.

ზირველს თიბათვეს ვი ეს ამბავი მთელს კახეთს
მოჭიდებოდა. ხალხი აღიძრა. ერთმანერთში მითქმა-მოთქმა,
მანისს უფროსთან სიბიბილი გახშირდა. მთებიდამ ჩა-
მოსულმა მწვემსებმა გვიამბეს, რომ დიდოალები სამსს
განძიდე დატყმივენენ თუშების და კახელების ცხვარს,
დაეხრცნათ ხუთმეტამდე მწვემსი და ცხვარნიც გაუკენათ.
მასთანვე მწვემსები უმეტედნენ, რომ შეგროვილი შეი-
რალბული და შეკასმული ბიწრადებით ჯარი კახეთს და-
ტყმის უზირბოსო. ასტედა ერთი ალიაქოთი და ღრეობა.
იცი თ ვინ უფრო განაძლიერა ეს შიგოთი და აღრეულ-
ბა? მოგახსენებმა, რომლებიც ვაღში ზურის მოსაკრეფათ
სოფელ-სოფელ დადიოდნენ და ჩაფრებმა, რომელიც დაწ-
ბოდნენ სოფელ-სოფელ უფრო იმისთვის, რომ უნატ-
რონოს რასმეს წასევეტოდნენ და თავის საუფოტებად
ტაცხანათ.

რამოდენიც დრო გადიოდა, უფრო და უფრო საში-
ნელი ხმები მოჭეჩნდათ უფროსი ერთი თელავიდან. ამ-
ბობენ, რომ სწორედ ამ დღეებში ერთი ვაჭარი, რომ
მელსაც ვითომ ვაყვანობისთვის წმინდის-გიორგის ჯვარ-
ნიც ჭვიდა მშიშანა გულზედ, მიდევნებულიყო სოფელს
კონდოლს, და რა გაკვლო რამდენიმე კეჩსი თელავი

დან, რადაც მოჭსხეუბოდა. ამბობენ, მოტანტალე სოფლის შიდად ძაღლები ლეკებათ მიელა, მოკრინალებინ: ცხენი და სინცოცხლე თქვენა გქონდეთ იმის მათრახს ჯაფა დასდგომოდა, მოვაგინდილოთ თელავში უფროდით: ჯაჭი სიღსეუდ მოვიდაო.“

გერ წარმოიდგენთ, რა საშინელი გმინვა, ღრიალი ალიაქოთი ხტენილიყო. მთელი თელავი ეტა თურქე ერთ-მანერთს,— ტირილი, ღრიალი, გულის წუხილი, ზედა-გოგავა, ბავშვების ჭეყეტა, დამძიმებულის დედა-ვარების სულის-აღკა *) და სხვანი და სხვანი. სინცოცხლე თქვენა გქონდესთ თელავის ვაჭრები კბილების წაჭწკი მოაყოლეს; გამოჭქენდათ ვალში წართიეული თოფები და ხალხს ეხვეწებოდნენ წაიღეთო, ოღონდ გი გვიშველეთ რამეო. ესლა განა? როცა თოფის ადუმის დროა, შენი ჭირიმი გვიშველეთო, თქვენა ხართ რაც ხართო, და როცა მშვიდობაა შენი ოფლი ჩვენა!... ამბობენ, ზოგიერთმა თელავის ვაჭრები ეგვლეისაში შეიტანესო თავიანთი ფარეულობა და კარები აგურით ამოუშენესო. ვაი დროს... ვაი ხალხს! ...

თელავში ტვინი აწა ვის შეჭრჩენოდა, მარტო ერთი მამუკა ჭავჭავაძე დარბოდა თურქე და ხალხს გულის უმაგრებდა, ნუ გეშინიანთ, არაფერიაო. რა გგონიათ, რას აკეთებდა მასწავლ მმართველი დურბინდებით შეჭურვებდა ფერ-მისდილნი დაღისტინის მთებსა, თითიც აწავინ განხმინა. ამ გვარს ყოფას თელავისას, სადაც ციხეც არის, ჯაჭიც, მასწავლის უფროსიც და სხვა გამოცდილი და გამოუცდილი ხალხიც, არ შეიძლება ცუდი ზედ-მოქმედება არ ჭქონოდა საწყალ სოფლელებზედ. ეს უკანასკნელნი ბელომდის არ იჯერებდნენ ამბავსა, მიუბრუნდნენ თავიანთ სახლ-გარს და ჯერ კიდევ გამოულოდნენ სწორეს რასმეს შეგვარებინებუნო. მალე შეიტყეს სწორე და მეტად სასურველ ამბავიცა: ჩამოიარა ჩათარბა და შემდეგი ბძანება გადაჭსდა ხალხსა: „ლეკის ჯაჭი მადისო, თქვენს თავს თქვენვე უშველეთო“

ნეტა იმ ვაცის გოგონას, რომელიღამაც ამ გვარი განკარგულება გამოვიდა!...

ამ ბძანებამ უფრო დააფეთა ხალხი და აწივა. თქვენს თავს თქვენ უშველეთო!... რით და როგორ? მივარდა სა-

*) ორი ბაბი სწორედ გატყუალიცნათ და ერთი ორსული დედაცნა მოხვედარიყო უღლოოდ მშობიარობისა გამო.

წყალი გლეხი თავის თაროსა, დაუწყო ძებნა თოფ-იარაღსა, მაგრამ სად არის!... მოაგონდა რომ თოფ-იარაღი შჩის-ტავმა გაუყიდა ოჭანეზამს ვალში

. იტუმს გულში ხელს იმედ-მისდილი, უთოფ-იარაღოთ დაწმომილი გლეხი და იმისის: „ბა ის ფაშა-გადმოგდებუელი ესლა გამიძღვეს წინ, ვალში რომ წამართო, იმ თოფითა, მე კიდევ იმისის ადღათ უკან მივეყები.“

მაგრამ იმ ფაშა-გადმოგდებულმა თავისის თავის ფაჯრი იცის. როცა მშვიდობიანობაა შტკეელ-შტკეელად ლაზარკობს, ზვიადობს და ჭეყეტებს ვინც გი მოსვდება და როცა გი გაჭირებია, შიშია და ვაი-ვაგლახი ფეხის ტალახათა ხდება და ისევეა მიშველეთო. რად წავა წინ? ამისათვის გულ-ხალვათი, გულ-მართალი ქართულია ქვეყანაზედ; წავა მტერს შეაგვადება, გაჭირი მტრისაგან დაისხნის და მერე ვაჭარი მადლს იმით გადუხდის, რომ სინცოცხლის ტვინს ამასწავს და თავის კაცობაზედ და ვინაობაზედ ბაქობას მოჭეკება, ჩვენ ესეთნი და ესეთნი ვართო. რაც უნდა იყო, ჩემო მობილა ვაჭრო, კაცად გი თავის დღეში ვერ გახდება, ვერ და ვერა!... ხელი ავიღოთ ამ კაცობიდან სელ-აღუულს კაცზედა და ისე ჩვენს ამბავს მივუბრუნდეთ.

ორს თიბათვიდამ რამდე ამ გვარს ალიაქოთში იყო ხალხი: ურმების ჭრიალმა გააჭირა საქმე, მთელი კახეთი თელავის მხარეზედ გამოიხვეტა. დანებეს თავი ჭირ-ნახულებს, ვენასებს, საქონელს და ამ უმეტრონო საქონელმა კიდევ წაუსვა შირი ყანასა და ვენასსა და ითარქმ თავის ქეიფათ. სხვა რა უნდა ექმნა ხალხსა? იარაღი იმის არა ჭქონდა, თოფი და წამალი, მოთავედ და ზატრონად იმას არავინ გამოუზნდა და აირია ხალხი უმწვემსო ცხვარეით. გვიკვირდა და გვიოცნდა....

ესეც გი უნდა ვჭსთქვათ, რომ ალახის მარცხენა მხარეს ისეთი ბღავილი არ იყო, როგორც თელავში. ღვთისა და თქვენის წყალობით, მკითხველო, იქ ორიოდვ კაცი კიდევ მოიხვეებოდა მამა-ზაპის მკზავსი. თუმცა ბევრმა თავისი სახლობა აქედ მხარეს გამოხინეს, მაგრამ მამა-ვარებმა არ დაჭსტოვეს თავისი ქახები და თავის სახლებში დაწხნენ. შირველს თიბათვეს სადამოს უამს მარტლადაც დიდოელები დაჭსტომოდნენ ცხვრის ბი-

ნებს ყადლოდად მოკიდებული სიტრასხოს, სუფროს და შილდის მთებამდე, წაესხათ მრავალი ცხვარი, დაეხრნათ მწყემსები. თ. ნიკა რუსიკეს (ყმაწვილობითვე ნამსახურის მილიციისა და მთებში ნაკვადი) ჩვეულებისა მებრ არ სჭა- შნიკების ეს ამბავი; დაუფრენებლივ მოუკრეფთა ცდილად მარჯვე შილდელი ბიჭი, გამოჭსდგომის ძველად მტერსა. მიწსწენისა, დაუსრინისა რამდენიმე ლეკვი და სამსის სუ- ლამდე ცხვარი დაუფრეკინებისა და დაურიგებისა ზეტრანე- ბისათვის. ამ ცრს გაცში ათს ძლივ ქქონის თურმე წესიერად გამართული თოფ-იარაღი.

ვაი კასეთო! რა დროს მოკისწარ, რომ თოფ-იარა- ლიც ზღარა გაქვს!... ვქსტირ და ვალალებ შენს ამ ყოფა- ზედ... ცოდვა არ არის, რომ შენ ეგრე ხარ!... თ. გი- ორგი ჯორჯაძეს, რომელსაც დიდოელები და ანწუხ- კაზუჭი ახარისა და რომელიც იმ დროს თავის სახლში ენისელში იმყოფებოდა, — 31 მაისს მოსვლოდა ნაბისა- გან დიდოელების არეულობის ამბავი. ამასაც მაშინვე ენობებისა ტფილისში უმადლეს მთავრობისათვის და აგრეთვე ადგილობრივ მმართველისათვისაც. ამ უკანასკნე- ლისათვის სხვათა შორის მოეწერა, რომ კასეთს შიში არაფრისა ანა ჰმართებს, დიდოელები კასეთში ვერ ჩამოკლნა და ხალხის დასამშვიდებლად და უფრო იმის- თვის, რომ ჭინწასული უზეტრანობით ხალხს არ დაე- დუნოს, ჰსთარკვად მმართველს (უეზდის ნახალხივს) დაელო თვისი მარხა, დაემშვიდებისა ხალხი; ცხვრის დაყრეკინებისათვის და უფრო მისთვის რომ ხალხს დასა- თრიაჰამბეულიყო უჩველად სამსილად კაცი მოკმანადებისა თოფ-იარაღით და ყადლოდებდ აეგზანა. მაგრამ შენც არ მომიკვდე, მმართველმა თელავიდან ფკინც არ მოიცვალა! ამბობენ იმან ეს თურმე უზახუსა თ. გ. ჯორჯაძეს: „მე ჯერ ბძნება არ მომსვლია, ვერასილა განკარგულებას ვერ მოკახდენო.“ ანა უკარატკო და იასნო, — ეს არის ი. აშენდა ქვეყანა...

ქსწერა და ქსწერა მაინც თ. გ. ჯორჯაძემ ადგი- ლობრივს მმართველსა და იქაც სანა ჯერ იყო, — ხსვა არ იყოს რა, ავანაკები და ქურდები აიკლებენ ხალხ- სო, ჭინწასული დილუშებაო, დაამშვიდეთ ხალხი და გამოიყვანეთ ჯარო. ამ მიწერ-მოწერაში რომ იყო, თ. გ. ჯორჯაძეს მოსდიოდა ყოველ დღე მოხსენება, რომლი- ლმაც ვტყობულობდით, რომ ავანყებულთა რიცხვი

დღე და დღე მატულობს; რომ თვითონ დიდოელებს რამდენჯერმე სროლაც ქქონისა ანწუხისა და კაზუჭის მილიციასთან, რომელიც შედგენილი იყო თ. გ. ჯორ- ჯაძის განკარგულებითა იმ განზრახვით რომ, პირველი, საზღვრები შეემაგრებინათ და, მეორე, ავანყებულების გაკლნა მოეხერხებინათ. ამბობენ, რამდენჯერმე ნაბი თურმე ქსწერდა სხვათა შორის ამასაც: „მე მიგვიჩს, რომ ამ ხნის განმავლობაში ანა ვკარი დონის- ძიება არ მიიღო ჯარის გამოსავლენად. თუ რომ ჯარი არა გყავთ, რუსული „ფურცაშეები“ ხომ იშოვება ქალაქში, მოაგროვებთ ვინც უნდა იყოს რღონდ რუსული ფურცაშეებით“ ვი მორჭერთო, აქ გამოგზავნეთ და გარ- წმუნებთ ეს წუნკალა დიდოები მასინვე დაიქსაქსებინა.“

ვერც რუსული „ფურცაშეები“ და ვერცაწა ჯარი ვერ მოხერხდა.

შვიდს თიბეთვეს მობძანდა სოფ. ენისელში (Ко- мандующий войсками на Алазанской долине) დენერალ-ადიუტანტი თ. რეკაზ ივანესძე ანდრონიკაშვი- ლი. მისის მართლაც რომ სასტიკის ბძნებისა გამო რვას დილით გამოიყვანეს ადგილობრივ მცხოვრებთაგან ჯარი სამსის გაცამდე. ამას გარდა ერთი ბატალიონი და არტილ- ლერის თავისის ზარბაზნებით გზაზედ იდგა და ენისელს მოდიოდა. მართლაც და დიდი მნიშვნელობა ქქონისა ცრცა ხალხს კაცს ვისმეს ერწმუნება: თ. რეკაზ ივანესძეს და- ნასვამ გაცრცხლას კახელები. გარწმუნებთ იმ დროს რომ მტერი შამოსიებელიყო სულ მუშტით გავიდოდა ხალხი. კარგი მწყემსი კარგი ყოფილა.

გაცრცხლდა ხალხი, გაცრცხლდნენ თელაველი ვაჭ- რებიც, ნამეტნავად ზარბაზნები რომ დაინახეს, ასე ითვიქრეთ, გაზურხადდნენ კიდეც. ვის გაუგონია ჩვენი ვაჭრის ზურხადობა, მაგრამ ამბობენ, ბატალიონის აფიცრებს სა- დილი გაუგეთეს თურმე, კარგა რჯულიანად მიათვრეს და სელდათებისათვისაც ეთავახებინათ რელაგები. შიშის ასე იცის. ყველამ გაიღვიძეს, სადღაც ხლმებიც იშო- ვეს, ჩამოიკანკურეს და იმათ რასა-რუსს კაცი ვერ ასდიოდა. დალოცვილებს აქამდის ჩამოკანკურებინათ ის ხლმები და რასა-რუსი აეყენებინათ!...

რვას დილით შეიკრიფა ჯარი ენისელში, ამ ჯარს შეადგენ- და ერთი ბატალიონი ტფილისის ადგილობრივის ზოღვისა;

თითო რატა თელავისა და სიღნაღის კამანდისა, სამსი ქვეყნისა ჯარი კახელებისა და ორსი თუშ-ფშავ-სეკსურის მილიციისა.

„დაჭკრეს დაღბანდი, სეკსურისა აჩ იუოს, დადგა დარეუ-რე და შეჭქმეს ცხენ-ჯორაკებმა ტლიგინიო.“ მართლს და ააჭყვიელეს ზურნა, გაიმართა ორზირი, გარე-ცხლდენს, გავცოცხლდით!

წინამძღვანათ ამ ჯარისა თ. რევაზ ივანეს ძემ და-ნიშნა პოდპოლკოვნიკი თ. გიორგი ჯორჯაძე. გასვლის მეტი აღარ უჭირდა რა ჯარს, მაგრამ აქაც მცირედი ხიფათი რამ შეემთხვათ: თურმე ნუ იტყვიოთ, ანც წამალი იყო, ანც ტყვია და მგონი „სუსარიც“ ნაკლებათ გხლებოდათ. ესენი ყოველის იერი ქალაქიდან დაეპარე-ბინათ და ჯერ აჩ მოსვლდით.

აქვე რომ აჩ დაგვაიწუდეს მოვიხსენებთ ერთს დიდოელების წინაღ განზრახულს მოქმედებას. თითქმის ერთის თვის წინაღ ვიდრე ეს ამბავი მოხდებოდა, დიდოელებმა რაც კი თელავში გოგირდი და ტყვია მოიძებნებოდა სულ თურმე შეისყიდეს და კერაზინი გაუგო. ბოლოს თ. გ. ჯორჯაძეს სამი კაცი მსყიდველ დიდოელთაგანი დაუჭირა და იმათ აღმოჩინათ ეს ამბავი. როცა თ. გ. ჯორჯაძეს ესენი ტუსადად თავისის ანბარებით გაეგზავნა ციხეში, მოხლოდ მაშინ გაუბღერტნათ შურები თელავში და მოხლოდ მაშინ აჭკანკალებოდათ გაჭრებს თავიანთი სარბი და ყალბი გულები. ოღონდ ხარბმა და ყალბმა თელაველმა ვაჭარმა კი გაისადღოს რამე თორემ წინდამხედლობა დიერთმა სად მიჭსცა. მე დარწმუნებული ვარ, რომ დიდძალი გოგირდი და ტყვია იყო თელავში, თითქმის სულ ერთის კვირის განმავლობაში გაიყვინა ლეკებში და კერაზინი კი რა მოისაზრა. გაჭრებს კვსთქვათ სინარბემ თვალთ აუბა როგორც ყოველ უამს, სხვა რას ჭფიერობდა? ის გოგირდი ხომ შეიძლება ხვალ წამლათ ქვეყლიყო და ტყვია კიდევ ჩამოსხმულ ტყვიათ და ისევ იმ გაბღერტლს ვაჭარს მოჭსკედრიყო უღმობელის ლეკისაგან!...

რვას თიბათვეს საღამოზედ თ. რევაზ ანდრეონიკა-შვილმა გახსრია ჯარი, მიჭსცა ჯეროვანი დარეგება და განკარგულება როგორც ჯარის-კაცთ ისევ მათ მეუფროსეს და მას შემდეგ წაბანდა ისევ თუქურმისა.

დანიშნულება ამა ჯარისა თანხმად მიტეხელის თ, რევაზ ანდრეონიკაშვილისაგან ბძანებისა, იყო შემდეგა:

ჯარი უნდა გადასულიყო დიდოში, დაემშვიდებინა დიდოელები, აჯანყების მოთავენი შეეპარა და მთავრობისათვის გარდაცა დასასჯელად; ცდილიყო დაეკმაყოფილებინა დიდოელებისავე ქონებიდან ცხვარის პატრონები, რომელთაც ზიანი მოუვიდათ. სოლო სსიკვედილოდ უნდა გაემეტებინა დიდოელები მოხლოდ მაშინ, თუ ჯეროვანის დონის ძიების მიღების შემდეგ, აჩ ისურვებდნენ თავის დაჭრას, დამორჩილებას და დაზიანებულების დაკმაყოფილებას.

ცხრას დილით შეიკრიბა რაზმი, გამოთხარების მტლამა-მტლუში ისმოდა ყოველ მხრივ. ბევრიც კი ოზლად იდგა თავჩაღუნული, რადგანაც ბევრს აჩავინ ჭყვანდა იმისთანა, რომ გამოსთხარებოდა. წინამძღვანმა გასინჯა ჯარი, ჯეროვანი საღამო მიჭსცა და უბძანა წასვლა. ჯარიც დაიძრა. დიდხანს ვუმზერდი მიმავალს ჯარს, უფრო დიდხანს და დიდხანს ყურს ვუგდებდი ჩვენის კახელების ორზირს, დიდხანს ვიმეორებდი იმათ ნათქვამს სიმღერას:

„ქართველი, ხალი ხელს აგარ, ცაჲნდა ღლე დიდებისა, თაუ-იარაღი აისხი, დრო არის გამარჯვებისა.“

დიდხანს ვუმზერდი, დიდხანს ვუსმენდი, ამიკენესდა გული, ამიფეთქდა სული და რაღაც სურვილმა წამიღო. სამგლე-გოჭსავით გამიტაცა იმ სურვილმა. მეც დაეპარ ფენი, გამოვუდეგ ჯარს, შევერეი ჯარში და გავწიე, მეც თქვენთან, მეტი! მძა ძმისათვის და ამ დღისათვის, მეტი!...

სოფ. საბუეში ჯარმა პანკელისი გადისდა და ისე გაუდგა გზასა. ზოგიერთი გულგასეთილი დაბრუნებუ-ლიყო შინ, როცა ჯარი გზას შეუდგა. რათა როგორ გგონია, მკითხველო! ის რად არის უფროსად, რატომ მე არ ვარო; ასის თავად ის რად გახადეს და მე არაო. ვაი თქვენი ბრალი ქართველებო! ერთმანეთის შურით, წეწვით და მტრობით ნეტა იცოდეთ ვის ასარებთ. ახლა ამას ბოლო აღარ უნდა ჭქონდეს!... აი სომხებს მანც მიხედეთ:

.
.
.
.

(შემდეგ ოქება.)

ქირეული.

საქართველოს მატინე

(„ივერიის“ კორკესპონდენცია.)

თრიალეთი.— აგვისტოს ზირველ რიცხვებში მე მოვიარე თრიალეთისა და ლორის საზღვრებსა და რაც საქურობის ავი და კარგი შეგიტყე, ვისწრაფი განცნობით, რადგანანც ღირს-საცნობია.

ამ ჟამად ამ ადგილებში საშინლად გავრცელებულია საქონლის ჭირი, თურქული კი არა— მომსვრელი ჭირი. ეს ჭირი ნამეტნავად განსირებულა წალკაში, გომარეთში, ვანანცოვკაში, ყანახანისა და აგრიყარის მთებში. ეს კიდევ არაფერი, — სამწუხარო ის არის, რომ აგრიყარისა და ყანახანის მთებში საზაფხულსა სამოგარსედ მოსულია და იმყოფება აუარებელი საქონელი, ცხვარი, ჯოგები კასეთისა, შინაქისა, თიანეთისა, დუშეთისა, ქართლისა, ბორჩალოსი და ყაზახისა. აგვისტოს უკანასკნელ დღეებში ეს ამოღუნა საქონელი დაიძვრის და თავ-თავისაკენ წავსა საზღვართა ბინებში და ადვილად შესაძლოა, რომ მთელს ტფილისის გუბერნიას მომსვრელი ჭირი საქონლისა მოჭნდონ და დაღუპონ ქვეყანა. საქური მოხელენი უურსაც არ იბღერტენ. ერთს საქურ ზოლიციის ზრისტავს ვკითხუ: — რატომ არ აცნობებთ მთავრობას, რომ ამისთანა საშინელი ჭირია?

მან ზასუსად მომიგო: არც ერთსა სოფლის მძაბოელობას აქნობამდე არ უცნობებია ჩემთვის „რაზორტო“ რომ ნამდვილად ჭირია საქონლისა და მე ჩემად ვერ შევტყობინებ უმადლეს მთავრობასა, მანამ საფუძველად არ მექნება სოფლის მოხელეთა „რაზორტო.“

ვიშ, ამ ზასუსს!...

მეტად საჭიროა, რომ მთავრობამ ურსადღებს რამ მიაქციოს ამ უბედურობას, რომელიც შეიძლება მთელს გუბერნიას გადავლას, თორემ შენი მტერი რაც საქონლის ზაცრობებს დაემართებათ...

თრიალეთისა და ლორის საზღვრებსა სამოგარსედ, ფიხანაურის ხეობასკედ, ლოქის სერსკედ მდებარეობს ერთი საოცარი სოფელი— ყამიშლო უწინდელის ნასოფლარის ფიხანაურის ადგილს. ეს სოფელი საოცრად იმით, რომ მასში კამერალიის აღწერით

ოცდა სუთ კომლამდეა; მაგრამ ამით არც მოხელე ჭყავთ, არც ტამბელები. და არც სხვა რაიმე მძაბოელობის მაგვარი წესი და რიგი აქვთ. ეს სოფელი გაშენდა 1869 წ. მთავრობას როგორცდაც მოსვლიან და ეს სოფელი არც ერთის სოფლის საზოგადოებისათვის არ მიუწერიათ და თვითონ სოფელი საკუთარ ცალკე საზოგადოებათაც არ გაუსდიათ. ამის გამო ამით არც მძისახლისი ჭყავთ, არც გზირი, არც ნაცვალა და არც მოსამართლენი და არიან ესე უთავბოლოდ. საოცარი სოფელია, მასში რა არის!...

ორს აგვისტოს თრიალეთის საზღვრებსაში ქარვასლების სისწრაფე გაჩნდა თეთრი ღრუბლები, უგრად დაჭქროლა საშინელმა ქარმა და წამოეშინა სეტყვამ და მოჭყვას ზედ ნიაგვარსი. სეტყვა თითქმის სამი საათი მოდიოდა და იმოდენს სეტყვას ჩამოცვივდა, რომ მეორეს დღეს სადამოდინ ბიჭები მეჭყებით სვეტდენ სეტყვასა. სეტყვა სიმსხოთი ბერძნულის თხილის ოდენი იყო. მინდვრებში დიდი ზანალი არა მიჭსცა რა, რადგანაც ყანები დამკელი იყო და ბალახი გათიბული, ხოლო ძალიან დასველას მნები. უნდა ვიფიქროთ, რომ გომარეთისა, ახისა, საცისა, ყანახულისა, ეგრისისა, ამბარლოსი, დემურბულისა, ერკიშაშვილის სოფლისა და ყიზლბილის ზურები ალანა იქნება. ზანალი მიეცათ მხოლოდ იმ ბერძნებს, რომელთაც ქციის ხეობასკედ ხრამში და ზვირთაკეტის ხეობასკედ თამბაქო ჭქონდათ დათესილი. ამით სეტყვი-სავამო წლეკანდელის თამბაქოს მოსავალსკედ სრულიად ხელი აიღეს. ამით გარდა ზანალი მიეცათ სოფელ ახის მცხოვრებელთ: ნიაგვარმა ამ სოფლის საქონელი მოიტაცა და ოცდა ათ სულამდე ცხენი და საქონელი დანახრა.

ამ ზაფხულს ახალქალაქის მახრამში ერთი სამწუხარო ამბავი მოხდა. თრიალეთის მთებში თ. ორბელიანთი მამულებში სამოგარად იმყოფებოდა თავის ბინასკედ, როგორც კულავ, უფ. ნიკოლოზ შადინოვის ცხვარი. ეს ცხვარი მწვემსებმა ჩარეკეს მომიჯნავე სოფლის ბუდდაშენის სათიბში. მთელი ბუდდაშენის სოფელი, აქა და ჩვენს სათიბში რათ შეძოეშვით ცხვარი, გამოვიდა კეტებით, კარგათ მიჭბეუეს მწვემსები და ორას სულამდე ცხვარი მოსხლიტეს და წაართვეს. მწვემსებმა ეს ამბავი აცნობეს დანახრით მო-

ნამკლეთო, რომელნიც აღიჭურვიან კეტებით და თოფებით და დაეცნენ ბუღდაშენის ცხვარს და სუთას სულამდე მოჭსტაცეს. რასაკვირველია ამასობაში საშინელი ჩხუბი იყო თავზირისა ორივეს მხრით. ამ ჩხუბის დროს მოვიდა სატყარი შადინოვისა ზალიკა, კაცი ძალიან კარგი, უწყინარი, ზღილობით სავსე და ჭკუიანი, სმა მიჭსტა მწყემსებს რომ გაშველებულიყვნენ. ხოლო ბუღდაშენის მამასხლისმა თავიანთ სოფლებებს დაუძახა: „მიხედა სულ ეგ არის, მაგას დაჭკარითო“. დაჭსტეს უბედურს თოფი და სული იქაც განთხვეინეს. მამის შადინოვის მწყემსებმა უფრო ხელი გამოიდეს, დაჭსტეს ერთი ბუღდაშენი კაცი თოფით და დაერვივნენ ჯობითა, სლძიანა, ქვითა და რითაც მოხვდათ; გაირეკეს წინ, სდიეს სოფლამდე და ბოლოს წართმეული ცხვარი წამოასწეს.

ადგილობრივ მთავრობამდე ამ ამბავმა მიასწია. სოფლებს ცხვარი დაუბრუნეს, ამ ჩხუბის მოთავსნი დაიჭირეს და გარდასცეს გამომძიებელს საქმის გამოსამიებლად.

15 აგვისტოს თრიალეთის ზრისტავს მოუვიდა უწყება ახალ ქალაქის მხრის უფროსისაგან, რომ დუხობობების სოფლებიდან შუადღისას 600 სული ცხენი მოიტაცეს და კვალი აგრიყარის მთებზედ თრიალეთის საზრისტავში გადმოვიტანეთო. საკვირველი ეს არის რომ რაც უნდა მოხდეს ახალქალაქის მხრასში, მამინგე თრიალეთს გადმოჭსწვდებიან იქაურნი ხელის-უფალნი. არ გიცი რად ივიწყებენ ჩილდირის ხალხს, ორთულას ავასაკებს, რომელნიც ჯერ კიდევ ომიანობამდე იტაცებდნენ საქონელს ანამც თუ ახალ ქალაქის, ანამედ ტფილისის მხრისაგან. მანინც და მანინც საოცარი რამ იქნება, რომ ამ 600 ცხენის ამბავი ამ ცოტას ხანში არ აღმოჩნდეს, რადგანაც ეჭვსასის ცხენის გაზარება და დამალვა ანამც თუ თრიალეთზედ, მოელს გუბერნიასშიაგ შეუძლებელია. მაგრამ გინ იცის!... ხანდისხან შეუძლებელიც შესაძლებელია... მაგალითი ერთი და ორი არ უოფილა.

გ. ო.

თელავის სასულიერო სასწავლებელი და მისი ოლქის სამღვდლოთ ყრილობა მ. თელავში

(შემდეგ) (*)

III

უმსგავსო საქმე ყოველი მოკლეა, მით ოსერია...
 ამო, რომე გაცნა გაცნა ამოსა უბნებოდეს,
 მან ცაუგონოს, რაცა სოქესი, არ ცუდად წაუხლებოდეს.
 რუსთველი.

სამღვდლოთ ყრილობა 9/10 იანვარს 1877 წ. მკითხველმა უგვე იცის, თუ რა განკარგულება დასდო 8/9 მაისს 1876 წ. ყრილობამ თელავის სასულიერო სასწავლებლის სახლას განშენების შესახებ. ამ განკარგულების საფუძვლით, სასწავლებლის მმართველობამ სთხოვა განტოჩას ხვედრი ფული სახლების განშენებისათვის, მაგრამ უარი მიიღო იმ მიზეზით, ვითომ მას (კანტორას) არა ჰქონდეს ფული. ამასთანავე განტოჩამ დაუჩივა, რომ თუ სამღვდელოებს ქსურს სასწავლებლის სახლების განშენება, იმას შეუძლიან შეასრულოს ეგ თავისი ხარჯით. ამ გვარი ზასუსის შემდეგ, რასაკვირველია სელასად უნდა დაიწყო სასწავლებლის ყრილობა ამ საგნის შესახებ საქმის დასაბოლოებლად.

რადგან 1877 წლის იანვარში უთავდებოდათ ეგ ფული წინანდელ სასწავლებლის მმართველობის წევრთა სამღვდელოთაგან (ჩვენ ზეკით მოვისენიეთ, რომ ესეთი უფლება სამღვდელოებს მიენიჭა 1867 წლიდან — ახალი კანონების ძალით), ამისთვის საჭირო იყო დაიწყო სასწავლებლის ყრილობა კრება წევრთა ახლად ამოწმებისათვის. მართლაც სასწავლებლის მმართველობის თხოვნით მღვდელმთავარმა დაიწყო ყრილობა 9 იანვრისათვის. ამ ყრილობის მოკლეობა უზიარველესად შესდგებოდა ამ ორის მძიმე საქმის დაბოლოებისაგან, თუმცა, რასაკვირველია, სასწავლებლის მმართველობა სხვა ამასვე უმტირეს საგნებსაც წარუდგენდა ყრილობას განსახილველად, როგორც ამის ქვევით იხილავს მკითხველი. დაიწყო რიცხვს (9 იანვარს) თორმეტ საათზედ შეიკრიბნენ ერთს სასწავლებლის ოთახში თორმეტი დეპუტატი — მღვდელი. თავმჯდომარედ, მომეტეულის ხმით,

*) „ივერია“ № № 25 და 26.

ამოიწიეს თიანეთის მღვდელი ს. ბოდაევი, ხოლო საქმის მწარმოებლად მღვდელი მ. ხელაევი. შემდეგ ამისა იწყეს განხილვა იმ საგნებისა, რომლებიც იყო დანიშნული ყრილობისთვის. სასწავლებლის მმართველობისაგან მომხადებულს სიაში ანუ სქემაში იყო ეს მუხლები: ერთ ჯერობით შეწირულება:

- 1) სასწავლებლის სახლების განშენებისა და განახლებისათვის — — — — — 1,600 მ.
 - 2) ავით-მეოფე მოსწავლეთ ხელათებისათვის — 50 მ.
 - 3) 26 ლეიბისა და 13 საბნისათვის სახელმწიფო მოწაფეთათვის — — — — — 202 მ.
 - 4) შკაფებისა სახელმწიფო მოსწავლეთათვის და კლასების სტოლებისათვის — — — 210 მ.
 - 5) ახანოს ასაშენებლად სასწავლებლის წყაროზედ ანუ გვირგვინზედ — — — — — 1,000 მ.
- სრულიად 3,062 მ.

ყოველ წლოვლით:

- 1) ბიბლიოთეკისათვის და სამოსწავლო ხელმძღვანელობისათვის — — — — — 150 მ.
 - 2) სასწავლებლის ეკონომოსს ჯამაგირი — — 100 მ.
- სრულიად 250 მ.
- სრულიად 3,312 მ.

აქ საჭიროა შევნიშნათ, რომ ამ სიაში მოხსენებული საგანი ახანოს აშენების შესახებ არ ეკუთვნის სასწავლებლის მმართველობას. ეს საგანი ეკუთვნის სემინარიის მმართველობას, რომლის მოწერილობის ძალითაც სამღვდლოთ ყრილობას უნდა განეხილა ეს საგანი და საჭირო ფულიც დაეინიშნა. რასაკვირველია ამასვედ ფულის დასარჯვას, თუ მივიღებთ სახეში სხვა უფრო არსებით საჭიროებას სასწავლებლისას, უდროო იქნებოდა, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საზოგადო ახანოში სიარული ძვირად არ ჯდება. ამ სიის განხილვის შემდეგ ყრილობამ დასდო შემდგომი განჩინება: 1) ადგილობრივის ოლქის სამღვდლოთაგან უნდა ამოიწიონენ ხელახლად დაფარულის კენჭით წევრნი სასწავლებლის გამგეობისა, 2) უნდა განახლდეს ამ წლიდან ათ შაურჩიანი შეწირულება სასწავლებლის ბიბლიოთეკისათვის ყოველწლივდღეიდან სამს წლამდე, 3) მიეტყოს სასწავლებლის გამგეობას სახლების განსაშენებლად თანხმად სიისა 1,600 მ 4) მიეტყოს ეკონომოსს ჯამაგირი 50 მ. წელიწადში.

5) სასწავლებლს უფ. დ. ბერძენოვს მიეტყოს ხელახლად (400 მ.) ჯამაგირს გარდა კიდევ 100 მ. 6) მღვდელს ი. ლაშხუროვს უნდა გამოეცხადოს სასწავლებლის სასარგებლოდ ხარჯიდგან განთავისუფლებაზედ. — ამით თავდა ყრილობის სხდომა 9-ს იხსნას.

მეორე დღეს, 10-ს რიცხვს, დილით მოველინათ დეპუტატებს თავმჯდომარე და შემდეგ დაეკარგათ თორმეტ საათამდის. ბოლოს, როგორც იყო ჩაიგდეს ხელში თავიანთ წინამძღოლი და ერთის სმით გადასწვიტეს, რომ ჩვენ სასწავლებლის სახლების განშენებისათვის ერთ გროშსაც ვერ შევსწირავთ, თუმცა გუშინ ყველამ ერთ ხმად გადავსწვიტეთ შეწირვა. თავმჯდომარემ დეპუტატების თანხმობით საქმის მწარმოებლს სთხოვა, რომ იმას დაეხივნა წინადადის განჩინების ოქმი და ხელახლად შეედგინა. ამან უნდა გამოაცხადა ამისთანა წინადადების აღსრულებაზედ. მაშინ თავმჯდომარემ მუქარით და თავისი უფლების და ძალის გძნობით უთხრა ამყად საქმის მწარმოებლს: „არც მაგრე გასჭირდება, უთქვენთაც შემიძლიან შევადგინო ახალი განჩინება და ხელი მოვაწეროთ.“

— ვიქადი თავს იმით, რომ მე იქამდის არა ვარ მხეობით დატყუელი, რომ რაც ერთხელ მითქვამს და დამიწინა, შემდეგ მე შევსრავლო მოუფიქრებლად, ანუ მავრე და ბოროტის პირების რჩევით. მე ამისთანა საქმეში თანამონაწილედ და თანამგძნობლად არ გავისდებოთ; განხილების ცოდნის გარდა, მე მქვს და მინდა დავიცვა კატორი სიტყვა და კატორი მატობსება, უზახუსა საქმის მწარმოებლმა.

— ოღონდ შენ ეს განჩინება გამოსცვლე და ვიდლოზედ წარგადგენთ მღვდელმთავართან ერთგულის სამსახურისათვის, როგორც მეოფს გამგეობის წევრს, ეუბნება თავმჯდომარე.

— ხემათვის არ არის საჭირო, რომ მთავრობის წინ მქვით. მე ვსტდილობ თავიდგან ავიცილო მაგისთანა მატობი, უზახუსა ხელაევის.

არც ერთმა მანინც თავიანთი სიტყვა არ გატყვა. ბოდაევმა თითონ შეადგინა განჩინება, რომელსეც დატყველად დეპუტატებმა მოაწირეს ხელი. აი ამისი შინაარსი. ახალს განჩინებაში შეუცვლელად დარჩა წინადადის გარდაწვეტილებების 1, 2, 4, 5 და 6 მუხლნი, რომელნიც

შეხებოდნენ სასწავლებლის მმართველობის წევრს, ბიბლიოტეკას, ეკონომოსს, მოსამზადებელის კლასის მასწავლებელს და ბიბლიოტეკის დამსახურებს. ამას გარდა სელსულად შედგენილის განხილვით სამღვდელთაგან 1) უარი სთქვა 1,600 მანეთის შეწირვასად სასწავლებლის გასაშენებლად და ეს საქმე, ვითომც 15 ოკტომბრის 1874 წ. სამღვდელთა კრების განხილვის ძალით მიიწიდა ანუ დააკისრა საქართველო-იმერეთის სინოდის კანტორას, 2) ავთოყოფ მოსწავლეთა სწავლებისთვის 26 ლების და 13 საბნისათვის სახელმწიფო საწესდ მიღებულ მოსწავლეთათვის, ეგრეთვე შკაბებისა და სტრულებისათვის დასდო 100 მანეთი, რომელიც წინა ყრილობაზედ შესწირა სამღვდელთაგან და რომელიცაა ერთის წლის განმავლობაში 26 მოწიფით ეძლეოდათ საჭირო წამლეულობა.

(შემდეგი იქნება.)

.....

მ ვ ე რ ი ა ს ვ ი რ ი ა

სვანეთზედ

(დასასრული *)

მინდვრებში და სხსნავ-სათეს მიწებში, კაცებზედ უფრო სშირად—ქალები მუშაობენ; კაცები ვალთა ჭსტობენ, თავისის ცოლ-შვილის დაფარვას ტყის ნადირისაგან და შინაურის მტრისაგან; და თუ მუშაობას მიჭყობენ ხელს, მსოფლო—ქალების დასამარებლად. ჩვენ კაცებსა, თბილს მსეზედ მჯდომიარეს და მოლაპარაკეს ვსედამდით მუდამ; და მათს დედებს, ცოლებს, ქალი-შვილებს კი—მინდვრებში მშრომელებს. თუმცა კი მხელი და ჯაფით სავსე ცხოვრება აქვთ სვანეთის ქალებსა, — მაგრამ, ისე მშენიერნი არიან, ტანადნი, ცოცხადნი და ძლიან ემსიანი-ღამაზნიც, რომ არც ერთი ქალი არ შეგვხვდრია, რომ მოსწონი არ ყოფილიყოს. უმთავრესად, ქალები—ქერანი არიან; დიდი-ცისფერი თვალებით და სავიკრელოს წმინდა პირის-ფერით. რამდენიმე ქალი შეგვხვდა, რომელიც თავისის სოფლის ნახილსა ერეკებოდა. ამათ რომ დაგვიხსნეს, ერთმანეთის-შუა ხუმრობა დაიწყეს,

რომ ჩვენ კაცთა შეგვხვდნა იმითვის; თუჩემი, ძლიანც გაკვიწყნენ, როგორც ჩემსა სვანმა-ჩათვრმა მითხრა, რომ მათს სილამაზეს დიხსი უფრადლებს არ მავყევით. უცხო კაცთან, თუ ბევრნი არიან სრულებით არაერთადი მორცხობა არა აქვთ და არას დრეს მგზავრს არ მოეჩივებინ, მეტადრე ჩვენისთანას. აქედამ ცხადრთა სწავს, რომ სვანეთში დედა-კაცს დიდი თავისუფლობა აქვს მიინჭებუელი, ასე რომ ისე დამდაბლებუენი და დასაგმუენი არ არიან, როგორც აღმოსავლეთის ქვეყნებშია გასშირებუელი ქალის დჩაგვრა და დამდაბლება.— ეს, ქალების, თავისუფლება იმ მიხეზით არის, რომ—სავოჯდოთ სვანეთში ქალები ძლიან ცოტანი არიან. სვანებს საშინელი ჩვეულება ჰქონდათ, რომ დაბადებულს ქალს მამინათვე ახსობდნენ სოლმე; და ცოლებსა კი ხან სხვა მარბეში ჰყიდულობდნენ, ხან—იტაცებდნენ. ესედა, ეს ჩვეულება მთავრობამ სვანებს გადაადებინა, მაგრამ, საუბედუროთ, მომარბეულს სვანეთის სოფლებში კი ესეც იზოკება ზოგიერთი მცხოვრებელი ამ გვარის აზრისანი და ამ ბოროტის საქმის მოქმედნი.

სვანები ქალებსა ზატვისა სტემენ, როგორც იშვიათს სულიერსა-ადამიანსა და ძვირ და ძიელს საზოკუნელსა და საშოკავსა. სვანეთში არ იზოკება ქვრივი დედა-კაცი. დედა-კაცი თუ დაქვრივდა, იმ წამსვე რამდენიმე მოარშივე საქმობეი გამაუხრდება; არა თუ ერთი საქმობი, არამედ—ბევრნი თავს-იყვლენ მისთვის, რომ რამდენიმე მოცილეთა შორის მე მეგრებს ცოლათა და არა სხვასაო. სვანეთში საშინელი და გასშირებუელი გარყვნილობა არის. ასე, მაგალითად, როცა სოფელს ბებოს ვივათ, ბევრმა კრთი და იგივე ამბავი მითხრა, რომ მამა, საკუთარს თავის ქალი-შვილს, გასათხოვრებს, ქირთიმისცემს სოლმე რომელიმე კაცს, თვეობით, სამ მანათათ, ხუთათ, ანუ წლობით, რომ ცოლის მნიშვნელობა აღუსრულდოს მოქირავნეს კაცს; და მამა ამ პირობასაც უდებს რომ თუ ქალს ვაჟი ეყოლა, მოქირავნემ ქალი მისის ბავშვით—მამას უნდა დაუბრუნდოს; და თუ ქალი ეყოლა—მამინ მოქირავნეს უფლებს აქვს, იქამდინ იყოლიოს ქალი სანამდისინ ვაჟი არ ეყოლება. ეს საზარელი ამბავი მითხრა, სხვათა შორის, იმ კაცმა, რომელიც გაბმულა ამ გვარს საქმეში. არც ერთს ქმარს არ შეუძლიან თავის ცოლს დაუშალეს სადმე საარშიეთ წასვლა, ვისთანაც უნდადეს, იმიტომ რომ ქმარს ემინიან, თუ დაუშადა

(*) ივერია № № 19, 21, 22, 23 და 24.

ცოლი გამეჭვავა და ჩემს მტკრთან და მოღალატესთან დადგება; ამ სიფრთხილისა გამო—გარყენილობა ჭმეფობს სვანეთში. თუ ცოლს სხვისაგან ეყოლება შვილი, ღი,—ქმარი თავისათა სთვლის; და არა სწუნს ეს სჯემე ზემოხსენებულ მიზეზებისა გამო. ვრთის სიტყვით, სვანეთის ქალები უსიტყვილოდ მგზავრს დააყენებენ ხოლმე და თავის თავსა და ტანს—უთავაზებენ დიდის მოწადინებით; ჭსთხარკენ ხოლმე მგზავრსა მრთელის დღით იმათთან დაწმინდასა, და ყოველი ქალი, დედა-გაცი და გასათხარკენ, მოხუცებულნიც და ახალგაზრდაც—მზათ არიან მგზავრისათვის. კაცებს დაშლა, ქალების სურვილისა—არ შეუძლიანთ, იმ შიშით, რომ ქალები თავს დაანებებენ ქმრებსა, და ამით ბევრი ხანი, ჯაფა და გაჭირება დასჭირდებათ, მანამ სხვა ქალებს იშოვიან, ან მოტაცებით, მოპარვით, ან ჩვეულებრისა მეტრ შეირთავენ. ერთის სიტყვით, სვანეთში, მრთლად—ქალების ხელმწიფობა ყოფილა!

თუმიცა სვანები დიდი ხანია რაც ქრისტიანები არიან მაგრამ 1873 წლამდინ ყოველს ქმარს ორ-ორი და სამსამი ცოლი ჭყავდათ; უმეტესად ორ-ორი; ესე იგი ქმარს უიღება ჭქონდა მხოლოდ ორს ცოლზედ, რომელთაც უსათუოთ ქმრის ოჯახში უნდა ეცხოვრნათ; და ამ ორს ცოლსა გარეთა ოთხ-ოთხი და ხუთ-ხუთი სხვა საყვარლები ჭყვანდათ, და ეს ყოფა-ცხოვრება, სვანებს სასიათში ისე დაუძვივრდათ, რომ—უბრალე საქმით მიხინათ. 1873 წელსა, იმერეთის ეპისკოპოსმა გაბრიელმა სვანეთი მოიარა და სვანებს თავის ცოლებთან განონისამებრ ამოკრებდა და თითო ქმარს თითო ცოლი დაატრეკებინა. მაგრამ ხალხის სასიათმა და სამაგელმა ჩვეულებამ, განონის დასძლია, და ხალხმა არ დაიმალა რამდენიმე ცოლის ყოფა.

სვანები, მძაბრებლობის პირებს ყოველთვის ეუბნებიან, რომ თქვენის განონებით, ჩვენ შესახებ, ყოველისფერი აადრეულეთო—ოდონდ-ჩვენს, მამა-პაპიდამ დადებულს სასიათებს, ჩვეულებას და დაწესებულებას ნუ დაარღვევთ!

აზნაურნი-შვილების ქალები, მიიღებენ ხოლმე ყველას, დიდის გაბეჯით და არა მორცხობით, წმინდადამოსაუღეთის ქვეყნების დირსებითა. ტანთ-აცვიათ. აბრეშუმის წითელი კაბები, განიერი ვერცხლით შემოჭკედილი

სარტყლით; თავი—ბაღდადით შესვეული აქვთ; ყურებში დიდი ვერცხლისა ანუ ოქროს მრგვალი საყურები აქვთ. სუფევსა ქალებს—საზოგადოთ, ტანისამოსი წითელი აცვიათ, აბრეშუმისა ანუ მატყლისა; სვანების ქალების ტანთ-ჩაცმა ქართუელის ქალების ტანთ-ჩაცმასა ჭგავს. რაც უფრო მცირე წლოვანი ქალა, ტანისამოსის ფერი უფრო წითელია; ახალგაზრდა ქალებს ხშირათ თეთრი კაბები აცვიათ, და რაც ხანში შედის დედა-გაცი—უფრო წითელს და წითელს კაბებს იცმენ.

სვანი, რომ შესვდეს მგზავრსა—ადვილი საცნობია; მისი პირის სახე, მთის კაცის სახესა ჭგავს,—მთიულსა, ოშავსა და ხეხუტსა, როგორათაც თავის-სარქველითა, აგრეთვე პირის-სახითაც; შესვდეს—მოჭმუნსენილი აქვს; მთის ბუნებამ ერთი და იგივე ბეჭედი დაჭკრა როგორც სვანსა, აგრეთვე ზემო-მოსხენებულს მთის ხალხსა. სვანს სამაღლე—შუათა ნა ადამიანის სიმაღლეზედ-უფრო მაღალია; და ძალიან ჯან-მრთელი ტანის ატეხულობისა. სვანის ჩაცმა ცოტათი განსხვავება მეგრელების და იმერელების ჩაცმასა. ჩოსა—მსხვილი შალისა იციან და თავზედ ზაფხულსა და ზამთარს სხვა და სხვა ქუდეები ჭხუტავთ. ზამთარში ჭხუტავს მაღალი ნაბდის წვეტ-ჩაკეცილი ქუდი; ზაფხულში კი—პატარა, ერთი შურინანის-ოდენა, ფაფანაგი, რომელსაც ხან და ხან შურდულის მაგივრათაც ჭხმარობს. თავზედ თმა მუდამ გაპარსული აქვს ზედ კეფაზედ და ამ გაპარსულს ადგილს ეს ფაფანაგი აფარია. ფეხზედ აცვია, ზამთარს, და ზაფხულსაც—ქალამანი; მხოლოდ ზამთარში ფეხზედ თავას დაიხვევს ხოლმე და მეტმედ ზეიადამ ქალამანს ჩაიცვამს, სითბოსათვის; პერანგი და მისი ამხანაგი სქელი ტილონია, სახლში ნაქსოვი; და მუდამ თავიადამ ფეხმდის სხვა და სხვა იარაღებით—შეიარაღებულია; თოფი, დამბახა, ხმალი, ხანჯალი, შუბი, დანა და სხვა შეადგენს სვანის ჩვეულებრივს იარაღსა.

სვანს, როგორც სხვა მთის ხალხს, გამჭრიახი გონება აქვს; მისი ენა, როგორც ზემოთა ვთქვი, ქართულს ენასა ჭგავს, საგუთარი წერილები არა აქვს; თუ სვანურად იწერება. რამე—ქართულის ასოებით იწერება. სხვა და სხვა ავეჯულობის სახელები, სულ ქართული გადასხვავებულად

და გადაკეთებული სიტყვების; ავეჯულობაც სწორეთ იმ-
ნაირი აქვთ, რანაირიც საქართველოს ხალხს აქვს. სვა-
ნური ენა განინაწილება, ოცს გამოთქმით: ერთ—„და-
ბალ სვანეთის“ გამოთქმით, მეორე— „ზეშა სვანეთისადა.
შირველში უმეტესად მეგრული სიტყვებია, და გამოთქ-
მაც, მეორეში— ქართული. მეორე გამოთქმა უფრო
ცხადია, წმინდა, ვიდრე შირველი,—და ადვილათ ითარგ-
მნება ქართულად. თვითან სვანები თავის ქვეყნას ეძ-
სიან „შვანარ“, და თვითონ ხალხს—ხან „შანი“, „შვანი“
ხან „სვანი.“

ზეპირ-მოთხრობითი ამბავი სვანებისა, ამბობს,
რომ, ვითამც, თვითან იესო ქრისტემ გაქრისტიანა სვა-
ნები, რომელიც, ვითამც, სვანეთში ცხოვრებდა,—და
მას აქვთ სვანებს თავისი ჭრწმუნება არ გადუცვლიათ,
თუძცა სვანებში მკვამდინისა და კობაელის ჭრწმუნები-
სანი ბევრნი არიან; ასე—სოფელი „ლაშეთი“ და „ხლ-
დე“ სავსეა ამ ნაირის ჭრწმუნების ხალხითა, თუძცა ვი-
ამ სოფლებში მართლ-მადიდებელი ძველი ეკლესიებიც
ყოფილა.

სვანები საკვირისანი იყვნენ; ესე იგი კვირის მს-
მულეებში ჭსტხოვრებდნენ; სვანები-თამარ-მეფეს — კვირის
ქსნიან. მათი ზეპირ-მოთხრობითის ამბებში და სიმღე-
რებში მხოლოდ ერთს თამარ-მეფეს იხსენიებენ და არა
სხვა მეფეებს. სვანები ამბობენ, რომ თამარ-მეფე იმით
ქვეყნაში ცხოვრებდა, რადგანაც სვანეთი საქართველოს
შუაგული იყო, და ისე უფარდა სვანეთი, რომ ბევრს
საყდრებს და ეკლესიებს აშენებდაო, და ერთი სვანი
ამოიწიან თავის ქმრათა; და ვითამც თამარ-მეფის საფ-
ლავიც სვანეთში არისო.

სვანებს, ზნეობა და ხასიათი იმ ნაირი აქვთ, რა-
ნაირიც მთიულს ხალხს; თავისი სამშობლო დიდათ უფ-
ვართ, ასე რომ ბევრი მოხუცებული სვანია, რომელნიც
თავის სოფელს არ გაცილებულან და გართ არ გასუ-
ლან. ხშირად ამბობენ, რომ სვანები სასტიკი და უწყა-
ლო და უგმნობელი ხალხია; მაგრამ მე ამას ვერ
ვიტყვი, რადგანაც ეს არის საშინელი უმეცარი და ტლან-
ჭი სიტყვი; სვანები ადვილათ მიხვდებიან ხოლმე ყო-

ველს საქმეს და დიდ ხანს ახსომთ კეთილი მოქმედება
და საზოგადოთ, გულ-კეთილი და მხიარული ხალხია;
სისხლის-ძიება საშინლათ არის გავრცელებული სვანეთში
ძმის სისხლსა და ნათესავისას—მეშვიდე მუხლადინ ეძი-
ებენ სვანები. ერთ-მანეთს შუა სოფელსა და სოფელს
შუა და საზოგადოებასა და საზოგადოებას შუა საშინე-
ლი მტრობა აქვთ. საკუთარს ოჯახში და გარეთაც სვანი
თავის სისხლის მძიებელთან შესვედრას ერიდება; დიდის
გულ-მოდგინებით დახვდებიან ხოლმე სვანები მეზობლის
სხლის მტრებს—და როცა დაამარცხებენ, მაშინ აუცი-
ლებლათ ერთ-მანეთს თავ-თავისი მტრობა და შური მო-
აგონებენ, და ამას მოჭყვება ხოლმე საშინელი ჩხუბი;
აყალ-მაცალი და ერთმანეთის ხოცვაცა.

მთელს „თავის-უფალს“ სვანეთში, არც ერთი თავ-
კადი-შვილი არ არის; ამ დემოკრატიულს ქვეყნაში, აზ-
ნაურებს აქვთ უფლება, რომ წელიწადში ერთხელ თავ-
ის ნაყმევ კაცებს სადილი მოსთხოვონ, და ერთ სისხ-
ლში ორი სისხლი გამოართონ. მაგრამ, გლეხობისა და
და აზნაურობის წოდების კაცები ერთ-მანეთ შუა არ
გასხვავდებიან; მხოლოდ აზნაურებს აქვთ რაღაც ნაირი
ძეთვისებული ზვავობის, სილღის და ამყობის ხასიათი
და გლეხნი უგმნობლათ უთმობენ ხოლმე აზნაურებს
მათს ამყობას. საზოგადოთ ხალხი გულ-კეთილი, მხიარ-
ული, მართლის-მოქმელი და შეგებულა; და ცხადათა
სხანს, რომ სვანები გრძნობენ თავის ზნეობითს და სარ-
წმუნეობითს დაცემას.

სხვა და სხვა სნეულებებთა შორის, სვანეთში გან-
შირებულია—ავი სნელებანი, მათის გარკვენილობისა-
გამო; საშინლათ არის განშირებული „თიადლორის“ სნეუ-
ლება; და როგორც ჭაქიმმა მითხრა, ვითამც წყლის მი-
ზეზი უნდა იყოს; მაგრამ არა მგონია, რომ წყალმა ამ
გვარი ზიანი და მანებელი თვისება იტოლეს; ამის მი-
ზეზი—სხვა უნდა იყოს. ევლში „თიადლორით“ სვანები,
მრავალია, როგორც კაცი, აგრეთვე ქალი; მაგრამ უფრო
მოხუცებაში იცის; ეს სნეულება არაფრად მიანხიათ სვა-
ნებსა. საკვირველი ეს არის, რომ ლეჩხუმში და რაჭა-
შიაც არის განშირებული ეს სნეულებანი, ვერტინიზმს

რომ ექსიან. სვანები ამ სწეულებას ექსიან უთიადორას;“ და ჩვენ კი „უიუეს.“

უნებურათ დამაფიქრამ იმ ჭკნობა, რომ სშირად მთებში მცხოვრები ხალხი, მრისხანე, გაგულისებული, შეჩვეული სხვა და სხვა დანაშაულობას, შეტრდებს, მინც თავისი ბუნებითი სისათით, და ბუნების ზედ-მოქმედებით, ადვილათ მიიკარებს და შეითვისებს სოფელ უფელს კითხს საქმეს და კითხს გრძობას! ეს რასაკვირვალა ბუნების ზედ-მოქმედებისგან მოსდის ხალხს.

ადამიანის საზოგადოების გაცნობა და შესწავლა, რომლის ჩამომავლობა და ნამდვილი ამბავი იკარგება უშუალოდ დროთა ტრიალში, არის პირველი გამოსადეგი და სასურველი შრომა უფელს კაცისათვის; აქასხანს, ხალხის პირველ დაწეებითი უსაგო მდგომარეობა მისის ქველს-მოქმედებითა და მანკიერებითა. ამ გვარის ხალხის ენისა, და ზნეობის და საქციელის გაცნობით—ადვილათ განისაზღვრება და განიხილავს მისი ჩამომავლობა. ამ მხრით მინდობა, სვანების გაცნობა, მაგრამ, ჩემდა საუბედურათ, მოკლე ხნით უფელსამ ქველსანში, სვანეთში, ნება არ მომცა ეს სასურველი შრომა გამეწია. ასე, რომ ამას გარდა, რაც მოგასხენეთ, პატივ-ცემულა მკითხველთა, სხვას ველაჩაფერს ვიტყვი; და ვგონებ, რომ არ გამიცნავთ და არ დამძახავთ, რომ ეს მცირე მგზავრობას წერილები მოგართვით სვანეთის მცირედის გაცნობისათვის.

როდესაც, უფელსიფერი, მთავრობიდან მონდობილი საქმეები შევასრულე სვანეთის შესახებ, იმავე გზით ქუთაისში დავბრუნდი მარამობისთვის უგანასკნელ დღეებში; მაგრამ მთელი დრო ცუდი ამინდი იყო მგზავრობისათვის და ლათიფარის გარდასავალზედ კი დიდი თოვლი იდო, რომელმაც კარგა გაგვიჭირა მგზავრობა. ამის გამო, ამ მობრუნებაზედ—მე და ჩემმა მგზავრობმა უფრო მეტი გავიჭირება და შეწუხება ვნახეთ მგზავრობაში, ვიდრე იმ დროს, როდესაც განსაკრებულს გულისთ ამ სასურველს ქველსისაკენ ვმუშავებდით.

კოტე სანინელი

1877 წ. 22 მარტი-აპრილისთვის.
სოფ. სანინო, გორის უფელსი.

სახელმძღვანელონი, შედგენილინი
ი. გოგებაშვილისაგან.

ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი, სახლობაში სახმარებელი, ასლი ვრცელი და შეცვლილი გამოცემა, ფასი ორი შაური. ისეილება გამოცემლის გრიჭუროვის წიგნების მალაზიაში გუგის სიდთან. ვინც ნაღდ ფულზედ ასს, ან მომეტებულს ეგზემპლიანს ერთბაშთ იყიდის, იმას ეგზემპლიანი დაეთმობა 9 კაპიკათა.

დარიგება მასწავლებელთათვის შესახებ ხმარებისა წინეთ მოხსენებული წიგნისა, ფასი ერთი შაური, ისეილება იქვე და მელიქიშვილის სტამბაში.

დუდა მნა, ანუ ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი, სახლობაში უკოლებში სახმარებელი, გამოცემა პირველი, შემკული მრავალი სურათებითა, ფასი ექვსი შაური, უდაში გადაკრული ცხრა შაური, ისეილება ვანთანოვის წიგნის მალაზიაში გუგის სიდზედ ვინც ნაღდ ფულზედ იყიდის ერთთ ოც და ათ ეგზემპლიანსა, ან მომეტებულს, იმას დაეთმობა უფელსამგზემპლიანი სუთ შაურათ, უდასი ოც ანაზათ.

ბუნების ძარი, ანუ საკითხავი წიგნი დაბალ კლასებში სახმარებელი, მესამე გამოცემა, შევსებული და შემკული სურათებითა და საქართველს კარტითა; ფასი სუთმეტი შაური. ისეილება ვანთანოვის მალაზიაში. ეგზემპლიანი დაეთმობათ თოთხმეტ შაურათ, ვინც თხუთმეტ ეგზემპლიანს ერთთ ნაღდ ფულზედ იყიდის, ცამეტ შაურათ, ვინც ერთთ წაიღებს ოც და ეგზემპლიანსა და სამ ანაზათ ას ეგზემპლიანის ერთთ მუდრეკლსა. ვისაც სურს უდაში გადაკრული მიიღოს, უნდა ამ ფასს დაუმატოს სამი შაური.

საქმავილო კონა პირველ დაწეებითი მოთხრობებისა ბუნების მეცნიერებიდან, გამოცემა პირველი, ფასი ექვსი შაური. ისეილება თფილისში ვანთანოვის და გრიჭუროვის მალაზიაში და ქუთაისში სვიმონ ხომასიძესთანა.

თვით-მასწავლებელი წიგნი ქართული ენისა შედგენილი და გამოცემული გაბრიელ ტერ გაბრიელიანცისაგან. ფასი 50 კაპ.

